

УДК 336.71:681.302

А. НОВИЦЬКИЙ, кандидат юридичних наук,
начальник відділу дослідження проблем протидії
податковим правопорушенням
НДЦ з проблем оподаткування
Національного університету ДПС України

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ – ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБИГУ В УКРАЇНІ

Анотація. Щодо проблемних питань правового забезпечення емісії, обігу електронних грошей в Україні, розвитку дозвільної системи застосування засобів обігу електронних грошей; визначення ризиків їх обігу, можливих напрямів правового врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням електронних грошей.

Активний розвиток сучасних телекомунікаційних, комп'ютерних технологій привів до розвитку нових суспільних відносин. Перш за все, це надання послуг за допомогою мережі Інтернет. Поряд з наданням послуг виникла необхідність і оплати за ці послуги. Глобальність самої мережі, відсутність кордонів у спілкуванні дещо змінили встановлені правила ведення бізнесу, замовлення послуг та товарів, отримання та оплати. Глобальна мережа надала можливість проводити операції купівлі-продажу, замовлення послуг, не виходячи з дому. Швидкість обробки та передачі замовлень відповідно повинні були підтверджені й оплатою коштами. Виникла необхідність у швидких розрахунках. Готівковий обіг передбачає матеріальне переміщення відповідних купюр чи монет, безготівковий переказ-звернення до відповідного банку, який здійснюватиме переказ, внаслідок цього втрачається оперативність розрахунків. Тому було запропоновано електронний варіант грошей, який можна було б легко і швидко, навіть поза банківською установою, переказати на відповідний рахунок свого контрагента.

В прийнятій 18 вересня 2000 р. Директиві Європейського Парламенту та Ради “Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними” зазначено, що для електронної торгівлі, яка швидко розвивається, бажано забезпечити регулятивну основу, що допоможе повною мірою виявити потенційні переваги електронних грошей і, зокрема, уникнути затримки впровадження технологічних нововведень, а електронні гроші можуть розглядатися як електронний замінник монет і банкнот, який зберігається на електронному пристрої, наприклад, на чіп-картці або у пам'яті комп'ютера, і який, в основному, призначений для здійснення електронних банківських платежів обмеженими сумами [1].

Проблема правового забезпечення існування електронних грошей, різноманітних платіжних систем, що здійснюють свою діяльність в національному сегменті Інтернету визначена окремими органами виконавчої влади України. Так, у листі Держфінмоніторингу України від 2 грудня 2003 р. № 1826/30420-4 “Щодо правомірності використання системи трансферу майнових прав Web Money Transfer суб'єктами підприємницької діяльності”, зокрема, зазначається, що відповідно до Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” обов'язковою умовою законного проведення розрахунків фізичними та юридичними особами України між собою за допомогою платіжних систем є наявність дозволу або реєстрації [6].

В той же час, Національний банк України в листі № 25-209/1539-8608 від 20 листопада 2003 р. зазначив, що питання емісії та обігу електронних грошей ще не знайшли відображення в законодавчих та нормативно-правових актах унаслідок їх новизни для України. Вбачається реальна необхідність не лише технічної розробки нормативних актів на основі міжнародних рекомендацій, а й вироблення концептуальних підходів щодо реалізації державної грошової політики України.

На підтвердження необхідності нормативного забезпечення даного виду суспільних відносин може слугувати і телеграма Національного банку України № 48-012/29-192 від 10 січня 2006 р., в якій, зокрема, попереджаються всі банківські установи України про загрозу відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом клієнтами Інтернет-банкінгу, та рекомендується посилити вимоги до віртуальних клієнтів.

Проблеми правового забезпечення становлення інформаційного суспільства, його окремих елементів, у тому числі й електронної комерції та електронних грошей, вивчали українські вчені: І. Аристова, К. Беляков, В. Гавловський, Р. Калюжний, М. Швець, В. Цимбалюк та інші. Проте в роботах даних учених не зроблено системного аналізу виникнення та функціонування електронних грошей, правового забезпечення вільного обігу та встановлення спеціальних правил застосування.

Метою статті є дослідження правового забезпечення емісії, обігу електронних грошей в Україні, розвитку дозвільної системи застосування засобів обігу електронних грошей; визначення ризиків їх обігу, можливі напрями правового врегулювання суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням електронних грошей.

Інтенсивний розвиток нових інформаційних технологій стає основною рушійною силою економічних та соціальних змін у світі. Завдячуючи цьому, можна стверджувати, що світ вступає в нову стадію свого розвитку – інформаційну. Ми можемо впевнено стверджувати про становлення глобального електронного середовища для економічної діяльності, для виникнення нових суспільних відносин.

Розвиток інформаційного суспільства не може сам по собі здійснюватись завдяки тому, що більшістю розвинутих країн задекларовано про становлення таких суспільних відносин. Йде природний цикл формування відносин, які є класичними для становлення будь-якої форми суспільних відносин. Яскравим прикладом формування інформаційного суспільства є виникнення нового виду платіжного засобу – електронних грошей. Походження грошей взагалі як форми платіжного засобу пов'язують з розвитком товарообмінних операцій, з труднощами, що виникають при безпосередньому обміні продуктами праці. Перші згадки про еквівалент товару, виражений у предметах розкоші – намісто, перли, певні шматки породи, є фактично початком відліку історії грошей. Пізніша їх трансформація в металеві та паперові носії здійснюється до сьогодні. З розвитком техніки поряд з матеріальним засобом забезпечення вартості грошей виникає їх безготівкова форма. Перші перекази грошей телеграфом, міжбанківські безготівкові трансфери, розвиток інших форм передачі інформації про гроші створили платформу для сучасного розуміння феномена “електронних грошей”.

Що ж таке електронні гроші? Відповідно до Європейської Директиви “Про електронні гроші” № 2000/46/ЄС від 18 вересня 2000 р.: “електронні гроші” означають грошову вартість, яку представлено у вимозі до емітента, яка:

- а) зберігається на електронному пристрої;
- б) випускається для одержання коштів на суму, не меншу за вартість у грошовому вираженні;

в) приймається як засоби платежу за зобов'язаннями іншими, ніж зобов'язання емітента [1].

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає наступне визначення: *“електронні гроші – грошові засоби, які використовуються в електронній системі банківських послуг”* [2].

В національній правовій системі нормативне визначення поняття електронних грошей поки що відсутнє, як і правила їх обігу.

Розглянемо загальні функції грошей. Взагалі, гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватись на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом [3]. Їх основні функції полягають у забезпеченні міри вартості, тобто забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни; у засобі обміну, де гроші виступають як посередник в обміні товарів і забезпечують їх обіг; як засіб платежу, де гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин; як засіб нагромадження та заощадження, де гроші забезпечують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення. Можна з впевненістю сказати, що всі функції грошей властиві і “електронним грошам”.

Виходячи із цих суджень можна зробити висновок, що електронні гроші є результатом еволюції безготівкових розрахунків, які перейшли на більш високий рівень та забезпечуються електронними технічними засобами.

Фактично на даному етапі розвитку техніки можна виділити два способи забезпечення існування та обігу електронних грошей: картковий та занесений в пам'ять електронно-обчислювальних машин (в пам'ять комп'ютера).

Виникла досить парадоксальна ситуація. Постановою Національного банку “Про затвердження Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням” № 137 від 19 квітня 2005 року дано визначення поняття “електронний гаманець”, проте не визначено сутності електронних грошей. Ця постанова регламентує лише один бік обігу електронних грошей – за допомогою платіжних карток, що ж стосується питань, пов'язаних з обігом електронних грошей, які зберігаються в пам'яті комп'ютера, то вони правовою системою України не розглядаються взагалі.

Ініціативи Національного банку України направлені на чітку регламентацію обігу, емісії електронних грошей. І навіть був запропонований проект положення, яким передбачалось введення процедури ліцензування діяльності банків щодо емісії електронних грошей в Україні. Як окреме обмеження щодо обігу електронних грошей для фізичних осіб пропонується встановити максимальну межу для “електронного гаманця” на позначці 1000 гривень, що фактично досить близько до пропозиції Директиви Європейського Парламенту та Ради “Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними”, яка передбачає встановлення обмеження на рівні 150 євро [4].

На нашу думку, потрібно на законодавчому рівні визначити суб'єктів правовідносин, пов'язаних перш за все з емісією електронних грошей, з порядком їх обігу та забезпеченням їх легалізації шляхом беззаперечного викупу всіма учасниками фінансово-грошових відносин. Зокрема, в Директиві Європейського Парламенту та Ради “Про електронні гроші” зазначено, що електронні гроші підлягають викупу з метою забезпечення довіри власника, а можливість викупу завжди повинна розумітись як викуп за номінальною вартістю [1].

Перекази коштів у мережі Інтернет не регламентується чіткими правилами чи законами, тому що досить складно визначити юрисдикцію тієї чи іншої норми щодо

транзакцій електронних грошей. Переказ може бути проведений з однієї країни в іншу безпосередньо або через посередника і т. д. Проблемність визначення юрисдикції тієї чи іншої норми досить часто унеможлиблює сам факт нормативного врегулювання даних відносин.

Проблемою залишається правове забезпечення переказу коштів за допомогою всесвітніх платіжних систем. Поряд із чіткою регламентацією роботи банківських установ щодо переказу електронних грошей в мережі існують і небанківські платіжні системи, які практично виконують функції банків. Сьогодні в Інтернеті діють сайти, що проводять обмін електронних грошей різних платіжних систем, таким чином виконується функція банку з обміну/продажу різного роду електронної валюти.

Досить проблемним фактом залишається можливість здійснювати будь-які фінансові операції з електронними коштами анонімним контрагентом. У деяких країнах світу встановлені спеціальні обмеження щодо придбання дорогих автомобілів, прикрас, коштовностей (необхідно надати декларацію про законність отриманих доходів). Інтернет дає змогу обійти дані законодавчі обмеження і проводити аукціони та торги анонімно. При цьому переказ грошей також може бути здійснений в мережі, а куплена таким чином коштовна річ буде доставлена покупцю анонімно, що є досить ймовірним способом відмивання коштів здобутих злочинним шляхом.

В даний час нам необхідно говорити про створення спеціальних наддержавних правил поведінки в глобальній мережі Інтернет, які обов'язково були б імплементовані в національні законодавства держав світу і мали б категоріальні норми поведінки, встановлювали б солідарну відповідальність за порушення правил обігу електронних грошей, унеможлилювали б злочинні перекази та відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом.

Розвиток науково-технічного прогресу не стоїть на місці. Як ми вже відмічали, є два способи забезпечення існування та обігу електронних грошей: картковий та занесений в пам'ять електронно-обчислювальних машин (в пам'ять комп'ютера). Виникає питання, як кваліфікувати мобільний телефон, за допомогою якого можна робити перерахунки грошей з одного рахунку абонента на інший? Спочатку зазначена послуга операторів мобільного зв'язку надавалась як можливість поповнення рахунку одного абонента іншому.

Проте винахідливі підприємці швидко зорієнтувались у можливостях нового способу забезпечення платежів. Сьогодні в Інтернеті досить часто можна зустріти повідомлення про спосіб оплати за надані послуги через перерахування певної суми коштів за допомогою операторів мобільного зв'язку. Більше того, Київська міська державна адміністрація як перспективний спосіб оплати за паркування автомобілів у місті розглядає саме можливість оплати за дану послугу за допомогою мобільних телефонів. Це є предметом перемов з операторами мобільного зв'язку [5].

Таким чином, мобільний телефон стає інструментом обігу електронних грошей, а оператори мобільного зв'язку перебирають на себе частину функцій банківських установ. Як розглядати мобільний телефон у даних правовідносинах, коли кошти перераховуються з одного абонентського рахунку на інший в якості оплати за певні послуги? Можна стверджувати, що мобільний телефон є лише інструментом доступу до комп'ютера оператора мобільного зв'язку. Проте, з мобільного телефону на комп'ютер передається певний контент інформації, який є збудником для проведення операцій подальшої передачі контенту інформації. Тобто саме з мобільного телефону передається першочергова команда (у вигляді інформації) на проведення операцій з електронними коштами, що знаходяться на абонентному рахунку користувача мобільного телефону.

Це не суперечить Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, де в статті 14.1, зокрема, зазначено, що спеціальний платіжний засіб може існувати у будь-якій формі на будь-якому, крім паперового, носії, що дозволяє зберігати інформацію, необхідну для ініціювання переказу. Проте, даний закон у статті 14.2 встановлює, що спеціальний платіжний засіб має дозволяти ідентифікувати його держателя [7].

Законодавством України не передбачено обов’язковості ідентифікації операторами мобільного зв’язку при реєстрації нового абонента-користувача мобільного зв’язку, крім випадків контрактного обслуговування. Тому можна говорити, що використання мобільного телефону як інструменту платежу можливе лише при контрактному підключенні абонента. Тобто при можливості ідентифікації особи, яка здійснила той чи інший переказ електронних коштів.

Ми можемо констатувати, що інструментом проведення операцій з електронними грошима сьогодні вже є не тільки картки та комп’ютери, а й мобільні телефони як інструменти для проведення фінансових операцій. Тому в нормативній базі, що готується, необхідно передбачити й такі особливості розвитку телекомунікаційних мереж.

Однією з реальних можливостей вирішення проблем забезпечення офіційності обігу електронних грошей може стати прийняття спеціалізованих нормативних документів. У нашій державі ведеться робота над створенням Інформаційного кодексу України. Одним з можливих варіантів правового забезпечення необхідно передбачити в даному законодавчому акті поряд з електронною комерцією, електронним банкінгом чітко визначені елементи обігу, емісії, застосування електронних грошей.

Використана література

1. Директива Європейського Парламенту та Ради “Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними” від № 2000/46/ЄС 18 вересня 2000 року / Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2002. – № 6.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD): уклад. та гол. ред. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
3. Гроші та кредит / [М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пудовкіна та ін.]. – К.: Либідь. 1992. – 331 с.
4. Поданева Ю. Выпуск электронных денег хотят ограничить //www.times.liga.net /_nav_doc2.ns.
5. Парковку в Києве будуть оплачувати с помощью мобильного телефона / АвтоОбоз, 23 жовтня 2007 року //www.auto.oboz.ua/news.
6. Новиков С. WWW-виртуальные деньги: стоит ли связываться? / Контракты. – 2004. – № 14.
7. Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” № 2346 від 05.04.2001 //www.liga.net

~~~~~ * * * ~~~~~